

HANS MAGNUS ENZENSBERGER

per Anacleto Ferrer i Francesc J. Hernández

HANS MAGNUS ENZENSBERGER (BAVIERA, 1929) ÉS AUTOR D'UNA OBRA POLIFACÈTICA QUE HA ESTAT TRADUÏDA EN LA SEUA MAJOR PART AL CASTELLÀ I QUE, D'UN TEMPS ENÇÀ, COMENÇA A SER-HO AL CATALÀ. ASSAGISTA BRILLANT, INCISIU I ORIGINAL; POETA I COMEDIÒGRAF IRÒNIC I DESCONCERTANT; EDITOR EXQUISIT I OBERT, AQUEST FILL DE LA IL·LUSTRACIÓ, QUE ELOGIA I CRITICA A PARTS IGUALS, ÉS AVUI UN DELS PRINCIPALS PALADINS DEL PENSAMENT PROGRESSISTA I HETERODOX A EUROPA. ENZENSBERGER ESTIGUÉ A VALÈNCIA, ON VA PRESENTAR LA POSADA EN ESCENA DE LA SEUA OBRA *DIDEROT I L'OU FOSC*., UNA ENTREVISTA IMAGINÀRIA AMB DENIS DIDEROT.

MÈTODE VA PARLAR AMB ELL SOBRE EL SEU BALANÇ DEL PROJECTE HISTÒRIC DE LA IL·LUSTRACIÓ, DE LA DIALÈCTICA DE LA IDEA DE PROGRÉS, DE LA SEUA ANÀLISI DE LES FORMES DE VIOLÈNCIA I DEL PAPER DELS INTEL·LECTUALS EN LA SOCIETAT ACTUAL.

UNA DEFENSA DEL SENTIT COMÚ

HANS MAGNUS ENZENSBERGER: SEMBRADOR DE DECEPCIONS

Hans Magnus Enzensberger posseeix com a intel·lectual la mateixa rara propietat d'alguns cossos que poden canviar de forma sense variar la seua natura: és polimorf i versàtil. Poeta, comediògraf, assagista i editor, Enzensberger ha estat i encara és un esperó incisiu capaç de sacsejar les contradiccions cíniques de l'establishment, tant el literari o el mediàtic com el polític o l'econòmic.

Com a poeta, a les acaballes de la dècada dels cinquanta i en la dels seixanta, féu un gran renou amb els seus primers llibres —*Verteidigung der Wölfe* (1957), *Landessprache* (1960) i *Blindenschrift* (1964), de tots els quals recollia textos una antologia publicada a Espanya el 1972 per Ediciones de Bolsillo amb el títol *Poesías para los que no leen poesías*—, ja que acollia en els seus versos la realitat política —fins i tot el feixisme—, sense destruir amb això la identitat de la seua poesia. Una obra poètica en la línia d'una tradició que arranca de la poesia política de Heine i passa per la de Brecht.

El 1978, Enzensberger sorprèn tothom amb la publicació d'*Untergang der Titanic*, una comèdia en trenta-tres cants en la qual elabora les seues experiències cubanes. El títol al·ludeix a la catàstrofe naval de 1912. El poeta al·legoritza, tot servint-se del que anomena un “mite trivial”, la fe en una idea del progrés del segle XIX, després de la col·lisió amb l'icerberg de la Cuba postrevolucionària.

Com a assagista, Enzensberger eludeix les classificacions dels taxonomistes del pensament. Heretge i no pas teòleg, és impossible d'adscriure'l a un corrent o una escola. Ell mateix ja ens adverteix de l'abast dels seus propòsits: “resulta preferible no arribar a definicions concloents, no proclamar lleis, no establir màximes; unes quantes suposicions, unes quantes insinuacions; això és tot; m'accontente de sembrar algunes decepcions.” Aquesta professió de fe escèptica es conjumina amb un parell d'elements peculiars i donen resultats sorprenents: una dedicació vehement als afers de l'actualitat pública, encara que siguen molt diversos, fins i tot amb certa perspicàcia anticipant, una gran capacitat per a la formulació sintètica, una fina ironia i un estil assagístic brillant. Així, doncs, per exemple, analitza el nihilisme violent al començament dels seixanta, abans que isqueren a la palestra alemanya Andreas Baader i Ulrike Meinhof; realitza una crítica de l'ecologia política als anys setanta, quan encara no era previsible el fenomen parlamentari dels Verds, o preveu l'enfonsament del socialisme “titànic”; ja en els noranta, aborda els problemes de la guerra “civil” planetària o de les migracions. De la seua perspicàcia analítica ofereixen bona mostra qualsevol de les pàgines dedicades a elaborar una “teoria del turisme”, a glossar la dissolució de la institució literària com un Alka-Seltzer, o a efectuar una crítica mordaç als mitjans de comunicació: al diari *Bild* com a “poesia sense poesia, la destrucció estètica de l'estètica” o a la televisió com “la màquina budista”.

Malgrat aquesta subtileza en les anàlisis i aquesta perspicàcia anticipant, Hans Magnus Enzensberger continua repetint amb modèstia que el que ell diu “ho ha entès qualsevol ciutadà del carrer fa molt de temps”, davant uns teòrics “encadenats a les tradicions filosòfiques de l'idealisme alemany”. Sia la senzillesa d'un lúcid vianant del present, sia la indignació del moralista en el sentit més egregi del terme, l'escepticisme irònic d'Enzensberger és una defensa del sentit comú que invita a una decepció no exempta de compromisos.

ANACLETO FERRER I FRANCESC J. HERNÁNDEZ

El seu llibre de poemes *L'enfonsament del Titànic* relata no sols l'enfonsament d'un vaixell, sinó també el d'un mite: l'encarnació del progrés tal i com es va entendre al segle XIX.

En primer lloc, he de dir que és un mite trivial que jo no he inventat. És un mite preexistent en el lector; tothom n'ha sentit a parlar. En segon lloc, aquest mite també té l'avantatge, per a un escriptor, per a un poeta, que és molt polisèmic. Així, doncs, es pot llegir de manera que s'entenga que s'està parlant de Cuba i del naufragi d'un projecte polític en aquell país; es pot pensar en la tesi de la mort de la literatura, tan en voga als anys setanta; o en els problemes que la tecnologia planteja; o en qüestions ecològiques i filosòfiques. No resultaria intel·ligent per part de l'autor reduir aqueixa metàfora a una única dimensió, ja que un mite trivial és sempre plurivalent. La crítica a la idea de progrés no és l'única dimensió en què es mou el mite.

En quin sentit ha fracassat el projecte històric de la Il·lustració?

La crítica a la idea de progrés no és nova. El progrés ha tingut sempre detractors. Si pensem, per exemple, en l'època de la Revolució Francesa, hi havia els reaccionaris —els ultres— que des del començament van dir que les coses no podien eixir bé. Aquest seria l'esquema clàssic de progressistes i reaccionaris. Però aquesta manera de plantejar la qüestió avui resultaria anacrònica. El nostre pensament es mou dins la mateixa història del progrés. No podem dir des de fora: “rebutgem això, no ho volem!”; perquè es tracta ja d'un fait accompli. Cadascun de nosaltres, fins i tot el reaccionari més gran, és en una part de la seua persona un producte del progrés. Per tant, rebutjar la idea de progrés seria una mena d'autoengany. La crítica a la idea de progrés només és possible dins de la mateixa idea de progrés, i la història d'aquest pensament es remunta a la mateixa Il·lustració. Al segle XVIII ja existeixen autors, com ara Lichtenberg o Diderot, en els quals aflora la pregunta: “pot entendre's el progrés com una evolució lineal o existeix una dialèctica dins la idea mateixa de progrés, que es relativitza, que es modifica, que és contradictòria?” Això és el que més m'atrau del segle XVIII. Els teòlegs del progrés m'interessen molt poc; m'interessen més els heretges del progrés. En aquest sentit, hi ha un futur per a una heterodòxia del progrés, per a la qual encara s'albira una possibilitat.

I com s'ha anat traduint aquesta dialèctica de la idea de progrés al seu treball, tant el literari com l'editorial?

El treball de l'escriptor és relativament solitari. Cal aïllar-se de la societat i asseure's davant l'escriptori per a poder treballar, però tinc la necessitat de fer alguna cosa per a trencar aquest aïllament, realitzar una tasca que tinga a veure amb els altres, perquè existeixen potencialitats que un, tot sol, no pot actualitzar. També Diderot conreà aquests dos vessants: podríem dir-ne que era ambidextre. Amb la mà dreta escrivia la seua obra i amb l'altra organitzava la intel·lectualitat entorn del seu gran projecte de l'Enciclopèdia. Per això, tot salvant les distàncies i

**«ELS TEÒLEGS
DEL PROGRÉS M'INTERESSEN MOLT
POC. PREFERESC ELS HERETGES
DEL PROGRÉS»**

amb tota la modèstia, realitze programes de ràdio, edite revistes, publique llibres, etc.; perquè utilitzant la intel·ligència dels altres enriqueim la nostra, i això resulta beneficiós per a tothom. Això no significa que jo entenga aquest treball col·lectiu d'una manera ideològica. De cap manera voldria crear una escola, una línia programàtica o una doctrina per a ser propagada. Això no m'interessa gens ni mica. Per exemple, com a editor publique llibres on s'afirmen coses que jo no diria mai, perquè no hi estic d'acord; tanmateix, vull escoltar-les i m'agrada poder discutir-les. Crec que la distorsió del discurs ha de formar part del discurs mateix.

Es podria dir que el fil conductor d'una bona part de la seua obra consisteix a desemmascarar les diverses formes de violència?

Naturalment, aquest és un tema inevitable, especialment si vostès pensen d'on provinc. Jo vaig nàixer a Alemanya, el 1929, i això vol dir que tota la meua infància i la meua joventut fou determinada pel feixisme i per la vivència de la Segona Guerra Mundial. Aquestes experiències, que no són el resultat d'una elecció sinó una cosa senzillament determinada per la història, poden esdevenir útils a l'hora d'analitzar casos de violència actuals que adopten formes com-

pletament diferents de les d'aleshores. Jo desconfie quan, a alguna cosa que desagrada políticament, de seguida se la titlla de feixista. Aquesta qualificació, que ha estat utilitzada amb lleugeresa per l'extrema esquerra, resulta ahistòrica i manca de sentit. El meu interès pel tema de la violència té relació, doncs, amb aquelles experiències primerenques.

Parlant del feixisme i de la guerra, vostè es pregunta en un treball recent (*Traficantes de odio, 1992*) per què els intel·lectuals, i especialment els escriptors, han tingut tant d'èxit en el "mercat de l'odi".

Sí, el punt d'arrencada d'aquest assaig era la situació a Iugoslàvia, on els professionals, acadèmics, escriptors i científics han tingut un paper important en la cacera. Els grans burxadors, com Milosevic o Tudjman, deuen bona part de l'èxit als experts que els donen suport intel·lectual, que han fomentat aqueixa demagògia des del principi i han exacerbat el xovinisme. L'odi a les minories, la xenofòbia i fenòmens per l'estil, tenen una prehistòria intel·lectual. Pertany al treball d'un intel·lectual pensar la tasca dels intel·lectuals. Considere molt desafortunada la idea que els intel·lectuals són uns éssers superiors. No hi ha res més fals. Ni tan sols es pot dir que siguem més intel·ligents que els altres. Un intel·lectual no necessita intel·ligència per a portar a cap a la seua tasca. Hi ha intel·lectuals ximpls, mentre que hi ha electricistes extraordinàriament

intel·ligents. Una cosa no té res a veure amb l'altra. Crec que quan es dóna una ullada al segle XX i s'observa la història dels intel·lectuals com si es tractàs de la d'una corporació, el panorama és desolador. Han fet de tot: en la Primera Guerra Mundial participaren amb entusiasme; han col·laborat amb el feixisme i amb el comunisme, etc. Això és una cosa que ens ha de portar a contemplar-nos amb cautela. Però existeix l'error invers, és a dir: l'odi generalitzat a

**«EXISTEIXEN MOMENTS
SORPRENENTS D'ALTRUISME EN
L'ÉSSER HUMÀ I AIXÒ NO RESULTA
TAN SENZILL D'EXPLICAR. CREC QUE
TOTES LES AFIRMACIONS SOBRE EL
NOSTRE GÈNERE SEMPRE SÓN
DESMESURADES»**

l'intel·lectual. És també una idea totalitària suposar que l'intel·lectual és sospitós pel simple fet de pensar. Resulta molt difícil trobar el terme mitjà, perquè uns es creuen massa grans i altres massa petits; es tornen masoquistes; els maoistes eren d'aquesta mena. Crec que cal procurar veure les coses de manera realista i esforçar-se per constatar-ne la dimensió vertadera.

En analitzar la guerra i la violència, vostè ha recorregut a protomites com el de Caïn i Abel o a la pulsio de mort freudiana. Resulten intel·lectualment satisfactòries aquestes explicacions?

Naturalment, es tracta d'afirmacions molt problemàtiques. L'antropologia realitza afirmacions sobre l'ésser humà que pequen de certa generalitat. Els marxistes, per contra, sempre han afirmat que no existeix una natura humana objectiva, que tot és producte de les relacions socials. Això també és, sens dubte, una veritat a mitges. Un biòleg, per exemple, s'expressaria de manera molt distinta. Hem d'acceptar que som éssers pluridimensionals. I, precisament per això, quan diem alguna cosa sobre els éssers humans, de vegades resulta que és certa una

**«CONSIDERE DESAFORTUNADA
LA IDEA QUE ELS
INTEL·LECTUALS SÓN
ÉSSERS SUPERIORS. NI TAN SOLS ES
POT DIR QUE SIGUEN MÉS
INTEL·LIGENTS. PERÒ
TAMBÉ ÉS TOTALITÀRI SUPOSAR QUE
L'INTEL·LECTUAL ÉS SOSPITÓS PEL
SIMPLE FET DE PENSAR»**

cosa i també la contrària. Gottfried Benn escriví en un dels seus poemes: “Sovint m’he preguntat d’on procedeix en l’home la bondat”, és a dir, s’admirava que no fóssem bèsties únicament i exclusivament. Es pot constatar que existeixen moments sorprenents d’altruisme en l’ésser humà i això no resulta tan senzill d’explicar. Crec que totes les afirmacions sobre el nostre gènere sempre són afirmacions desmesurades.

A propòsit del vers de Benn, i de la reflexió sobre els intel·lectuals i els literats, no ens resistim a plantejar-li la clàssica pregunta que Hölderlin formula en l’elegia “Pa i vi”: “Per a què poetes en temps freturosos?”

Ah!, sí, sí... Aquest vers és gairebé una frase feta a Alemanya. D’alguna manera, aquesta és una pregunta per la legitimació, i m’admira que sempre es faça a intel·lectuals o a poetes, perquè també es pot preguntar per a què forners o perruquers en temps freturosos.

Hi ha una xantatge moral quan algú em diu: “Com pots escriure poemes mentre hi ha xiquets que moren de fam a Àfrica?” A partir d’aquest principi no es podria emprendre res; caldria alimentar els xiquets d’Àfrica i tota la resta hauria de cessar; basant-nos en aquest principi, tota la civilització seria liquidada. Això no pot ser. La divisió del treball és inevitable; és una cosa antiquíssima. I això té un vessant moral que es tradueix en el fet que aquest home (*i assenyala Maurici Ferrer, present durant l’entrevista*) té el dret a fer teatre encara que en algun lloc del món hi haja qui passa fam o existesquen guerres. No es tracta de coses alternatives.

Precisament, vostè conclou el seu darrer llibre (*Perspectives de guerra civil, 1993*) tot afirmant que ha arribat el moment d’“oblidar-se de les fantasies de l’omnipotència moral” i que a la llarga ningú no pot evitar examinar “les gradacions de la seua responsabilitat i establir prioritats” davant la crisi i la guerra. Sembla proposar així una tasca generalitzada de triage, també als intel·lectuals?

Aquest exemple del *triage* (terme que procedeix del francès i que significa “tria” o “selecció”) és un mètode per a decidir en situacions extremes; per exemple, quan hi ha molts ferits en el camp de batalla, a qui cal atendre primer? En la medicina actual, quan cal realitzar un trasplantament i tenim dos ronyons i deu pacients, quins d’ells han de rebre els ronyons? És necessari establir prioritats. Naturalment es tracta de qüestions tremendes, que no poden ser respostes per endavant pels intel·lectuals, sinó que han de ser contestades sobre el terreny. Imagineu-vos que arriben amb un avió ple d’aliments a un país on la gent pateix

**«JO NO SOC UN FILÒSOF,
PERQUÈ EL FILÒSOF S’EXIGEIX
L’ELABORACIÓ D’UN SISTEMA, D’UNA
IMATGE COMPACTA DEL MÓN I
AQUEST ÉS TAMBÉ EL SEU
PROBLEMA»**

fam canina i que han de repartir-los... Es tracta sempre de situacions horribles. En un sentit més abstracte es pot dir que en un cas límit és necessari reflexionar i

establir prioritats. I així, per exemple, en el context internacional, si al món hi ha quaranta guerres civils, s'ha de decidir en quina cal intervenir o a qui cal ajudar. Aquesta idea està dirigida contra la fantasia omnipotent que es pot ajudar qualsevol en qualsevol temps i lloc. Es tracta de formular un dilema més que no pas d'oferir una solució. Crec que no s'ha de negar

«LA MEUA ÀVIA PODIA
OFERIR RESPOSTES MÉS
INTEL·LIGENTS A ALGUNES
PREGUNTES QUE EL SR. LUHMAN,
PERÒ PER A ALTRES,
LES RESPOSTES DE LUHMAN SÓN
MOLT MÉS SATISFACTÒRIES.
JO NO PUC RENUNCIAR
A CAP DELS DOS»

l'existència d'un dilema com aquest. Perquè és real, existeix, per més que siga una idea incòmoda. Però si solament tinguéssim idees còmodes, aleshores cauríem en il·lusions horribles.

El marxisme sembla que també s'ha tornat una teoria incòmoda. Les seues *Conversaciones de Marx y Engels* són un treball exhaustiu que ajudà a descompondre la imatge més tòpica del marxisme. Com valora les propostes actuals de relectura de Marx?

A les dècades dels seixanta i dels setanta, a Alemanya, quasi tota la intel·lectualitat tenia a les prestatgeries de la seua biblioteca aqueixos volums blaus (*els quaranta-cinc toms de les Marx Engels Werke*); quan arribaren els anys vuitanta, desaparegueren d'allí i anaren a parar al soterrani, perquè ja no els agradaven. A casa meua, els volums blaus es van quedar on eren. Totes aquestes conjuntures són molt canviants, i també el món intel·lectual és marcat per les modes, de manera que el que avui és un evangeli l'endemà esdevé superflu. Com a pluralista que sóc, opine que la clau dels misteris del món no és en un sol autor. Què vol dir això de “jo sóc marxista”, “sóc platònic”, “sóc aristotèlic”, “sóc espinozista” o “sóc freudià”? Jo sóc una mica totes aquestes coses. Ja tenim un parell de mil·lennis carregats a les esquenes; molta gent ha pensat abans que nosaltres, i nosaltres hem d'utilitzar

aquest material per a treballar. Això és tot. Naturalment, això vol dir que jo no sóc un filòsof, ja que el filòsof s'exigeix l'elaboració d'un sistema, d'una imatge compacta del món i aquest també és el seu problema. Un problema que jo no tinc, ja que no és la meua intenció forjar-me una visió *a priori* del món, sinó una imatge *ad hoc* d'aquest. Jo dic sempre que per a mi la filosofia és com una caixa d'eines. Si vull arrancar un vis no ho puc fer amb un martell; necessite una altra eina.

La seua obra configura una sociologia no sistemàtica, una teoria de la “societat de risc”, en expressió de l'actual sociologia alemanya. Què pensa vostè d'altres sociologies sobre aquest tema, com per exemple les d'Ulrich Beck o Niklas Luhmann?

A Alemanya hi ha un parell de dotzenes de persones que podrien respondre a aquesta pregunta molt millor que jo. Naturalment que conec aqueixos autors i els he llegits. Al que vostès em pregunten, els diré que el meu mètode està més en la línia d'un Paul Feyerabend. Ens trobem en un moment de respecte pel sentit comú. Sóc un ferm defensor del sentit comú. No s'ha de menysprear la teoria, però tampoc no s'ha de menysprear el sentit comú. La meua àvia podia oferir respostes més intel·ligents a algunes preguntes que el senyor Luhmann, però per a altres, sens dubte, les respostes de Luhmann són molt més satisfactòries que les que podria donar la meua àvia. No obstant això, jo no puc renunciar a cap dels dos.

(*Mentre Enzensberger ens firma un parell d'exemplars dels seus llibres*) Si vostès estan interessats per la qüestió del progrés, els recomanaria un vell llibre de poemes meu anomenat *Mausoleo*. Es tracta d'una mena d'història directa del progrés en retrats. Comença al segle XII i arriba fins als nostres dies. Hi vaig intentar d'exposar, no de manera abstracta sinó concreta i individual, les deformacions d'aquests homes de progrés...

Hem buscat el llibre abans de fer-li aquesta entrevista, però sembla que s'ha exhaurit. És una llàstima que no hi haja més poesia seua publicada a Espanya...

Sí, sí... però de tota manera em sembla fantàstic que se'm traduec a l'espanyol i al català. *L'enfonsament del Titànic* ha estat traduït al català: és increïble. Ho trobe heroic des de tots els punts de vista. Econòmicament, per exemple, és heroic, heroic... ■

SUBSCRIPCIONS

Ara pots subscriure't a Mètode, omplint i enviant-nos aquesta butlleta (o bé una fotocòpia) a la redacció de la revista.

Preu de subscripció anual: 1.500 ptes.

Redacció **Mètode**:
 Av. Blasco Ibáñez, 13. València. Tel: 386 46 88
 Publicitat. Tel: 386 46 85

BUTLLETA DE SUBSCRIPCIÓ

EM SUBSCRIC A LA REVISTA MÈTODE A PARTIR DEL NÚMERO

Nom i cognoms.....

Domicili.....

Codi Postal Població Telèfon

DOMICILIACIÓ BANCARIA:

Banc/Caixa..... Agència.....

Domicili.....

Codi Postal Població

Els pregue que, fins a nova ordre, abonem els rebuts anual que presentarà la revista MÈTODE per l'import de la subscripció anual.

Núm. de llibreta/compte:.....

Nom, cognoms i adreça del titular del compte.....

.....

..... a de de 199.....

SIGNAT

